

НОВА СХІДНА ПОЛІТИКА І ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ

Віллі Брандт

Віллі Брандт народився 18 грудня 1913 р. в ганзейському місті Любек. Це народження стало символом зміни поколінь не лише в німецькому суспільстві в цілому, а й у середовищі соціал-демократії. Через декілька місяців помер один із засновників організованого німецького робітничого руху Август Бебель [25, с.18]. Отже, Віллі Брандт народився напередодні Першої світової війни, яка відкрила одне з найбільш трагічних в історії німецького народу ХХ століття. Фактично його життя припало на весь цей час. Наприкінці свого життєвого шляху В.Брандт став свідком німецького об'єднання та початку нового етапу в історії європейської інтеграції.

Зазначимо, що за своїм родинним походженням В.Брандт був позашлюбним сином місцевої продавщиці. Тоді його після реєстрації у мерії назвали Герберт Ернст Карл Фрам [11, с.14]. Тобто фактично він належав до напівпролетарського прошарку німецького суспільства. Однак соціальне походження тільки підштовхувало його до самовдосконалення та активного пошуку свого місця в житті.

Мати все-таки знову знайшла собі чоловіка. Ця подія сталась напередодні Першої світової війни. У родині з'явилися ще двоє дітей. Проте вітчим не був особливо прихильним до свого пасинка. Карл Фрам був досить активним юнаком. У 1920 р. він поступив до гімназії. Добра пам'ять дозволяла йому схоплювати нову інформацію досить швидко, але відмінником він так і не став. Інфляційні неприємності очікували його родину та всю Німеччину в 1923 р. Вітчим по мірі ускладнення по-

вськденного життя ставав все брутальнішим [25, с.19]. Справжньою компенсацією за домашні проблеми стали відносини Карла Фрама з шкільними друзями.

У цьому контексті слід зазначити, що в середині 20-х рр. XX ст., незважаючи на певну фінансову та політичну стабілізацію Веймарської республіки, у молодіжному середовищі стався розкол. Одна частина юнацтва симпатизувала націонал-соціалістам, інша, до якої ідейно тяжів Карл Фрам, орієнтувалась на лівий рух. Однак він теж був розколотий на прихильників комуністів та соціал-демократів. У 1928 р. симпатії Карла були на боці лівих радикалів.

Восени 1929 р. на фоні розгортання світової економічної кризи він вступив до Соціал-Демократичної партії Німеччини. Проте в умовах загострення внутрішньополітичного становища в країні, коли нацисти рвалися до влади, в 1931 р. В.Брандт вже опинився в більш радикально налаштованій Соціалістичній робітничій партії [11, с.34]. З приходом до влади нацистів 30 січня 1933 р. на 20 році життя Карл Фрам (В.Брандт) емігрував до Норвегії. Суттєву допомогу в організації його еміграції відіграла соціал-демократична співдружність скандинавських країн. Особисті контакти з молодими скандинавськими лівими Брандт встановив у юнацьких літніх таборах, які старші товариші організовували для молодших одно партійців [25, с.44]. Впродовж 1933-1936 рр. Карл Фрам активно оволодівав знаннями в галузі європейської історії, політики, марксистської теорії та соціал-демократичної практики. Він співпрацював як журналіст з декількома норвезькими та шведськими соціал-демократичними виданнями. За його політичними поглядами в цей час Брандта (саме такий псевдонім він взяв собі як журналіст) можна було ідентифікувати як лівого соціал-демократа [11, с.59]. Слід зазначити, що ознайомлення з скандинавською моделлю соціалізму було дуже корисним для подальшої політичної діяльності В.Брандта. Саме об'єднання ідей соціальної справедливості та максимальної суспільної свободи він протиставляв будь-яким формам тоталітаризму, який встановлював своє панування над Європою. Після початку в 1936 р. громадянської війни в Іспанії, молодий журналіст В.Брандт рвався в цю країну.

Врешті з кінця лютого до кінця червня 1937 р. 24 річний Віллі Брандт був в Іспанії. Він виконував функції керівника німецької секції троцькістської «Об'єднаної робітничої марксистської партії» [25, с.126]. Іспанський досвід прислужився йому для остаточного подолання прихованих симпатій до сталінської моделі побудови соціалізму як найбільш радикальної, але непридатної для умов Європи. Водночас діяльність Карла Фрама, хай і під псевдонімом Віллі Брандт на фронтах іспанської громадянської війни не уникла уваги нацистських спеціальних служб.

У 1938 р. нацистський режим позбавив його як неблагонадійного політичного емігранта німецького громадянства. Внаслідок цього В.Брандт був вимушений натуралізуватись як норвезький громадянин Герберт Фрам [11, с.113]. Життя в спокійній скандинавській країні з розміреним ритмом суспільного існування дало можливість В.Брандту до початку Другої світової війни продовжити вивчення історії. На життя він заробляв собі журналістською роботою у партійній пресі. Він критикував норвезьких фашистів на чолі з Квіслінгом. Наприкінці серпні 1939 р. журналіст В.Брандт у своїх статтях рішуче засудив Пакт Молотова-Ріббентропа. За його оцінками, зближення Сталіна та Гітлера не лише демонструвало певну функціональну спорідненість двох тоталітарних режимів, а й наближало Європу до чергової великої війни [25, с.159]. Нажаль цей прогноз справдився.

Після окупації Норвегії в квітні 1940 р. В.Брандт емігрував до сусідньої Швеції. Навесні 1941 р. Брандт одружився з норвезькою журналістською К.Торкілдсен [11, с.139]. На початку 40-х рр. ХХ ст. він брав активну участь у роботі «малого інтернаціоналу», який об'єднав європейських соціал-демократів, котрі перебували у вигнанні у Швеції. Саме в цей час почалась дружба В.Брандта з молодим шведським соціал-демократом О.Пальме та австрійським соціал-демократом Б.Крайським [9, с.86]. Невдалий замах на А.Гітлера, який стався 20 липня 1944 р., на думку В.Брандта, став симптомом наближення кінця нацистського режиму. Проте майбутнє батьківщини і після цього виглядало примарно.

В травні 1945 р. В.Брандт повернувся в Німеччину як кореспондент низки скандинавських газет. Його репортажі свідчили про запеклу боротьбу між американцями та СРСР за душі німців. Проте в цій конкурентній боротьбі він тимчасово займав очікувальну позицію. В 1947 р. В.Брандт ще працював як прес-секретар норвезької військової місії в поділеному на зони окупації Берліні [8, с.117]. Так розпочався етап кар'єри В.Брандта як політика, котрий поставив собі за мету працювати не лише на об'єднання Німеччини, поділеної поміж колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції, а й докладати повсякденних зусиль для побудови у майбутній єдиній Німеччині демократичного та соціально справедливого суспільства.

Влітку 1948 р. він відновив своє німецьке громадянство під прізвиськом, яке він взяв зі свого журналістського псевдоніму Віллі Брандт. Під цим же прізвиськом він відновив своє членство в СДПН та був направлений партією в Берлін як представник правління СДПН [13, с.57]. Тоді ще жевріла надія на збереження єдності Німеччини після гіпотетичного припинення окупації країни та укладання мирного договору.

Розгорання подій «холодної війни» поступово перетворило Німеччину на «прифронтову» країну. Потреби протистояння СРСР, який намагався перетворити Східну Німеччину на вітрину соціалізму в Європі, вимагали адекватної відповіді західних демократій.

24 червня 1948 р. в британському, американському та французькому секторах окупації Західного Берліну було впроваджено західнонімецькі марки. Наступного дня СРСР відповів блокадою комунікацій західної частини міста. Американський військовий комендант Л.Клей за наказом Президента США Г.Трумена організував між Берліном та західними зонами окупації повітряний міст, який працював 322 дні [27, с.45]. В тому числі й завдяки цьому остання спроба Москви використати берлінську кризу як спробу тиску з метою недопущення створення ФРН провалилась. 12 травня 1949 р. І.Сталін був вимушений оголосити про зняття блокади Західного Берліну. На думку В.Брандта «Берлін став щитом, за яким три західні зони змогли об'єднатись у Федеративну Республіку» [2, с.27]. Проголошення 7 жовтня 1949 р. Німецької Демократичної Республіки не стало великим сюрпризом для В.Брандта. Однак він висловлював глибокий жаль з приводу фіксації національного розколу.

Зокрема, В.Брандт зазначав, що тодішній лідер німецьких соціал-демократів Курт Шумахер критикував нахил Аденауера до європейської інтеграції, яка на думку багатьох мала замінити німцям ідею національної єдності [2, с.43]. Натомість у 1949 р. В.Брандт вітав створення Соціалістичного руху за Сполучені Штати Європи. Він відразу став його палким прихильником та залучився до діяльності цієї неформальної організації європейських соціал-демократів. Водночас В.Брандт входив до створеного Ж.Монне Комітету дій за Сполучені Штати Європи [10, с.118].

Протягом 1949-1957 р. Віллі Брандт від СДПН регулярно обирався депутатом бундестагу. Одночасно з 1950 р. він виконував функції депутата, а у 1953-1957 рр. президента Палати депутатів Західного Берліну. У цьому представницькому органі місцевого самоврядування він відстоював права жителів західної частини Берліну та наполягав на розробці реалістичного політичного курсу, який міг би сприяти інтеграції міста до ФРН. Однак зробити це по мірі нагнітання напруги доби «холодної війни» з кожним днем ставало все важче.

Перший бундесканцлер К.Аденауер ще 1952 р. зазначав, що «ми не отримаємо німецького сходу інакше, як шляхом об'єднання Європи» [27, с.98]. З огляду на цю віддалену історичну перспективу, В.Брандт вітав конкретні політичні кроки, які могли в короткій перспективі полегшити життя мешканців Західного Берліну. Правда, їхні складності ще не йшли в порівняння з соціальними проблемами, з якими відразу після смерті І.Сталіна зіштовхнулись мешканці НДР. Місцеве керівництво

взяло курс на прискорену побудову соціалізму радянського зразка з відповідним зниженням соціальних стандартів та підвищенням продуктивності праці. Врешті такий соціально-політичний курс 17 червня 1953 р. спровокував народне повстання в НДР. В.Брандт вітав рішучість східних німців боротись проти тоталітарної системи, проте розумів, що в тодішніх політичних реаліях сили ворогуючих сторін були не тотожними [15, с.175]. Радянська система ще була достатньо потужною, аби уникнути розвитку подій за сценарієм 1989 р.

Водночас народне повстання в НДР поклато край спробам цілковитого руйнування залишків «капіталістичних пережитків» в Східній Німеччині. Водночас цей протестний масовий рух навчив східнонімецьких керівників покладатись не лише на певні соціальні поступки народу, а й удосконалювати механізми органів державної безпеки. Подібні реалії переконали В.Брандта в тому, що швидкого прогресу в процесі об'єднання Німеччини не буде. Тому слід було вносити корективи та докласти зусилля до інтеграції ФРН до західних структур, які мали не лише забезпечити безпеку, а й в історичній перспективі зберегти можливість повторного розгляду питання досягнення німецької національної єдності. З огляду на ці міркування В.Брандт вітав вступ ФРН у травні 1955 р. до НАТО. Проте разом із іншими соціал-демократами він дуже обережно ставився до відтворення бундесверу, особливо звертаючи увагу на загрозу відродження пруського військового духу. Тому В.Брандт послідовно підтримував пропозиції щодо встановлення громадянського контролю за діяльністю бундесверу. Механізм такого контролю забезпечувався структурами західнонімецького громадянського суспільства, яке стало сприятливим середовищем для ствердження відродженої німецької демократії [21, с.234].

В.Брандт не поділяв думку лівої частини соціал-демократичної партії ФРН, яка побачила в створенні Європейського об'єднання вугілля і сталі лише формування могутнього союзу монополій. Навпаки, він вважав, що об'єднання міжнародних зусиль для відродження на західноєвропейському рівні формують для національних економік виробничих структур відкриє можливість в найближчій перспективі для суттєвого підвищення соціальних стандартів [11, с.157]. Крім того, формування ширшого економічного інтеграційного об'єднання, як вважав В.Брандт, могло створити сприятливі умови додаткового спільного ринку для підтримання ритму розвитку західнонімецького економічного дива [7, с.192].

Отже, 25 березня 1957 р. країни-члени Європейського об'єднання вугілля та сталі підписали Римський договір про створення Європейського Економічного Співтовариства. Кінцевою метою зазначеного об'єднання мало стати створення спільного ринку шляхом усунення перешкод для

вільного руху капіталів, робочої сили, товарів і послуг, розробка спільної зовнішньої торговельної, аграрної, транспортної політики, співпраця в галузі ядерних досліджень у мирних цілях. В.Брандт, виступаючи в соціал-демократичному середовищі, звертав увагу на важливість закріплення в Римському договорі конкретних положень соціального законодавства [9, с.145]. Зокрема, це стосувалось рівних прав чоловіків та жінок, створення системи соціального захисту для іноземних робітників, професійно-технічну підготовку в кризових галузях економіки, а в більш віддаленій перспективі навіть створення Соціального фонду. Передбачалось, що Європейське Співтовариство буде стверджувати свою ідентичність не шляхом уніфікації, а через єдність у різноманітності [1, с.67].

Тим часом Віллі Брандт 3 жовтня 1957 р. був обраний правлячим бургомістром Західного Берліну. Зазначимо, що він після наполегливих зусиль, які стимулювали боннських політиків, домігся представництва Західного Берліну в Європейському Економічному Співтоваристві [25, с.342]. Так у прифронтовому місті доби «холодної війни» В.Брандт опинився в епіцентрі не лише європейської, а й світової політики [16, с.68]. Зокрема, він вітав той факт, що ФРН розглядала торговельні зв'язки з НДР як внутрішню німецьку торгівлю, на яку не поширювались правила Європейського економічного співтовариства. В свою чергу Європейське Співтовариство надавало Західному Берліну фінансові субсидії. У цьому прифронтовому місті часів «холодної війни» розміщувався Європейський центр професійної освіти. А з 1979 р. Західний Берлін у Європейському парламенті мав три місця [1, с.278].

Поки що у грудні 1958 р. вибори до західноберлінської палати депутатів відбувались у атмосфері хрущовського «ультиматуму». СРСР вимагав, аби протягом шести місяців був скасований окупаційний статус Західного Берліну, який мав стати «вільним містом», суверенітет над яким врешті поступово переходив би до державних органів НДР. Інакше СРСР погрожував підписати мирний договір лише зі Східною Німеччиною. В.Брандт знову був обраний бургомістром Західного Берліну. Він організував широку дипломатичну кампанію, спрямовану на збереження статус-кво цього «прифронтового» міста часів «холодної війни».

Хоча М.Хрущов відмовився від цих ультимативних умов під час першого в історії візиту до США, але берлінська криза перейшла в латентний стан принаймні до 13 серпня 1961 р., коли був побудований Берлінський мур [17, с.174]. В.Брандт в цей час визнавав, що об'єднання Німеччини можливо мирно досягти лише за умов консенсусу між державами-переможцями в Другій світовій війні [26, с.88]. А заради цього слід було налагодити діалог із Радянським Союзом, від якого послідовно відмовлявся К.Аденауер. Так визрівали концептуальні засади майбутньої нової схід-

ної політики В.Брандта. Однак для цього треба було, аби соціал-демократи нарешті прийшли до влади на федеральному рівні. Соціал-демократи «середнього» віку, які об'єднались навколо фігури Віллі Брандта, бачили в ньому лідера нового покоління партії, котрий міг змінити ситуацію. Настав час поступового перетворення СДПН із переважно пролетарської класової партії на «народну» партію, яка представляла би інтереси широких прошарків німецьких громадян [8, с.164].

Врешті у Бад-Годесберзькій програмі 1959 р. німецькі соціал-демократи остаточно відмовились від залишків суто класової марксистської ідеології. Однак було збережено зв'язок з професійними спілками. СДПН також прийняла зовнішньополітичну платформу підтримки членства ФРН у НАТО та повного заперечення концепції нейтралізму Німеччини [23, с.99]. Ідейно-політичне оновлення партії стимулювало поступову зміну поколінь біля керма СДПН.

Першим свідченням цього стало рішення, прийняте у листопаді 1960 р. на з'їзді СДПН у Гамбурзі, коли кандидатура Віллі Брандта була вперше висунута на посаду канцлера. Але лише після смерті Е.Олленхауера на надзвичайному з'їзді 15 лютого 1964 р. новим лідером німецьких соціал-демократів нарешті за великої підтримки активу базису партії був обраний Віллі Брандт [26, с.117]. До того часу він, поряд з обов'язками лідера другої найвпливовішої (після ХДС) партії ФРН виконував функції бургомістра Західного Берліну. І початок 60-х рр. ХХ ст. позначився серйозним черговим загостренням берлінської кризи.

Звичайно, бургомістр В.Брандт розумів, що жителі Західно Берліну активно закупають дешевші товари в Східному Берліні, крім того, тисячі кваліфікованих східнонімецьких робітників виїздили через Західний Берлін далі Захід, що підривало стабільність державних структур НДР. Тому побудова муру була необхідною для ствердження державного статусу НДР в Європі [17, с.237].

Врешті 13 серпня 1961 р., коли було побудовано Берлінський мур, бургомістр Західного Берліну В.Брандт вимагав від західних держав виступити проти порушення чотиристороннього статусу Берліну та нагадав американському президенту Дж. Кеннеді, що він обіцяв захищати доступи до Західного Берліну [12, с.17]. Побудова Берлінського муру в 1961 р. перекреслила сподівання на можливість швидкого та ефективного вирішення німецької проблеми за моделлю австрійського нейтралітету. Тоді Брандту мур здавався «міцнішим за лоби, якими її намагались пробити». Водночас він постійно наголошував, що «мир в Європі без німців неможливий» [2, с.16]. На думку безпосереднього дипломатичного архітектора нової східної політики Егона Бара, в той час «ні США, ні країни Західної ані Східної Європи не були зацікавлені в об'єднанні Ні-

меччини, оскільки це радикально змінило би становище в світі» [16, с.206]. В.Брандт гостро відчував, що настає час для бурхливих змін. Якщо К.Аденауер успішно побудував міцний міст на Захід, то В.Брандту слід було наполегливо вибудовувати для майбутньої Німеччини аналогічний міст на Схід. Це був вирішальний імпульс для народження нової східної політики [26, с.257].

Мир у Центральній Європі може бути досягнутий на підставі компромісного вирішення берлінського питання, тобто при збереженні берлінського муру. Адміністрація Дж. Кеннеді була готова визнати лінію Одер — Нейсе як постійний кордон, створити систему міжнародного контролю доступу в Західний Берлін, що безумовно означало вступ у офіційні відносини з керівництвом НДР. Крім того, Білий дім висував ідею міжнародного контролю за непоширенням ядерної зброї.

Найскладнішою на цьому етапі була проблема забезпечення безпеки Німеччини та Європи. В свою чергу досить гостро постало питання розміщення на території ФРН додаткових засобів ядерної зброї [22, с.218]. Однак США були проти того, аби Німеччина отримала доступ до ядерної зброї. Але наполягали на американському контролі за розміщеними на території ФРН складами з різноманітною ядерною амуніцією [27, с.185]. Перетворення «німецько-німецького» кордону на плацдарм можливих військових дій між СРСР та США серйозно непокоїв західнонімецьку громадськість. На її сигнали відреагував В.Брандт.

У червні 1966 р. на дортмундському з'їзді СДПН у центрі уваги партійної дискусії перебувала проблема пошуку шляхів до виходу з глухого кута в питанні об'єднання Німеччини. Один із головних розробників стратегії «нової східної політики» Егон Бар згадує про ці дебати так: «Патентованих рецептів об'єднання Німеччини не було. Але пріоритети соціал-демократів лишались незмінними — це курс на західноєвропейську інтеграцію через національне об'єднання, до якого треба йти малими кроками східної політики» [15, с.184].

Поступово визрівали внутрішньо та зовнішньополітичні передумови для зміни влади на федеральному рівні. По мірі уповільнення темпу розвитку німецького економічного дива наростали серйозні соціальні проблеми, які вимагали запровадження сміливих реформ. Вже давала про себе знати «моральна втома» християнських демократів, які близько 20 років перебували при владі. Тому перетворившись із класової на народну партію, соціал-демократи отримали запрошення до розподілу влади на федеральному рівні. Жодна політична партія в цей час не могла самостійно вирішити зазначену проблему, особливо якщо інша впливова політична сила перебувала б в жорсткій опозиції. Також «визріли» серйозні зовнішньополітичні проблеми. Зокрема, ігнорування соціалістичних країн Східної

Європи все більше ставало анахронізмом, особливо з точки зору розширення для німецьких товарів східнонімецького ринку. Отже, вирішувати комплекс складних внутрішніх та зовнішніх проблем потребувало досягнення широкого якщо не загальнонаціонального, то принаймні політичного консенсусу. В свою чергу вільні демократи залишились у опозиції.

Політична ситуація склалась таким чином, що 1 грудня 1966 р. Віллі Брандт залишив посаду бургомистра Західного Берліну та став міністром закордонних справ та віце-канцлером у великій коаліції з ХДС-ХСС, яку очолив К.-Г.Кізіґер [20, с.24]. Аденауер назвав цю історичну внутрішньополітичну подію «Версалем космічного масштабу» [7, с.146]. Сам В.Брандт, правда, лише апріорі у своїх мемуарах визнавав, що «велика коаліція жодною мірою не викликала в мене симпатій» [2, с.170]. Але він розумів, що політична доцільність та ситуація в країні вимагали укладання «коаліційного шлюбу» між різними політичними силами не за взаємним коханням, а на підставі прагматичного розрахунку. Врешті християнські демократи погодились на призначення соціал-демократа В.Брандта на важливу посаду міністра закордонних справ. Ці функції він виконував до жовтня 1969 р.

Зокрема, В.Брандту на чолі західнонімецького дипломатичного відомства довелось долати наслідки першої серйозної інституційної кризи Європейського Економічного Співтовариства. На посаді міністра закордонних справ ФРН у В.Брандта склались добрі робочі стосунки з німецьким представником у ЄЕС Вальтером Хальштейном, який до кінця 1967 р. очолював Європейську Комісію. Обидва впливові політики були прихильниками політичної тактики «малих» кроків у вирішення складних проблем. А їх на той час в процесі реалізації європейської інтеграції вистачало. Зокрема, французький президент де Голль пропонував обмежити дії американців в Європі, але був проти виведення американських військ із Німеччини [6, с.245].

Ще у січні 1966 р. у Люксембургу було досягнуто однойменний компроміс, який полягав у тому, що в питаннях, які стосувалися важливих інтересів одного або кількох партнерів, члени Ради намагатимуться в розумні строки приймати погоджені рішення. Причому обговорення в Раді ЄЕС мало тривати до досягнення одностайності, тобто де-факто вводилося право національного вето для всіх країн-членів ЄЕС. Зокрема, на рішення очікувало питання виконання домовленостей щодо фінансування спільної сільськогосподарської політики й незгоди генерала де Голля з наднаціональним принципом прийняття рішень у Раді ЄЕС суттєво ускладнювали прийняття відповідних рішень. Крім проблем функціонування європейського інтеграційного об'єднання, додаткові складності з'явилися із питанням можливості поступового розширення ЄЕС за рахунок нових країн членів.

11 травня 1967 р. Велика Британія подала повторну заявку з приводу початку переговорів щодо свого вступу до ЄЕС. Того ж дня це зробили Ірландія та Данія. А 24 липня 1967 р. Норвегія [4, с.129]. Попри свій скептицизм з цього приводу, де Голль знову запропонував Великій Британії лише асоційоване членство. Проте формально він вже не так рішуче як раніше заперечував вести переговори з Лондоном у принципі. Але це не означало, що голлістська Франція на вирішальному етапі цей процес не заблокує. В свою чергу Нідерланди безпосередньо пов'язали вирішення питання англійського членства із перспективою переговорів про поетапне формування європейського політичного союзу.

Слід зазначити, що В.Брандт вітав рішення британського істеблшменту визнати принцип досягнень європейської інтеграції і не наполягати на перегляді Римського договору 1957 року [26, с.236]. Крім того, на думку британського прем'єр-міністра Г.Вільсона Велика Британія могла погодитись із незначними застереженнями в питаннях спільної сільськогосподарської політики. На думку В.Брандта, більш компромісна позиція Великої Британії могла відкрити шлях до поступового перетворення ЄЕС на потужну силу на міжнародній арені, причому не лише за ознаками економічної та політичної, а й зовнішньополітичної та оборонної потуги [19, с.239]. Зокрема, приступивши до розв'язання цієї проблеми, як міністр закордонних справ ФРН, В.Брандт активно залучився до німецько-британсько-французьких переговорів про створення консорціуму «Аеробус» [13, с.129].

Водночас серйозне переймання проблемами західноєвропейської інтеграції у дипломатичній діяльності В.Брандта органічно доповнювалось сміливими кроками у напрямку налагодження відносин із соціалістичними країнами Східної Європи. Задля цього передусім слід було фактично відмовитись від сумнозвісної «доктрини Хальштейна» щодо бойкоту країн, які визнавали незалежність НДР. Вже у 1967 р. ФРН встановила дипломатичні відносини з Румунією та Югославією. Хоча перша ластівка, як відомо, весну не робить, але це був серйозний дипломатичний сигнал, який засвідчував готовність західнонімецької еліти до нового прагматичного курсу в Європі.

Тим часом 1 липня 1967 р. Європейське об'єднання вугілля і сталі, Євроатом, Європейське економічне співтовариство об'єднались у Європейське Співтовариство зі спільним виконавчим органом Європейською Комісією. Суттєві зрушення відбувались і на трансатлантичному напрямку європейської політики. 13 грудня 1967 р. НАТО прийняла стратегію «гнучкого реагування» у відносинах з СРСР, яка створила стратегічні військово-політичні передумови для поступового впровадження політики розрядки міжнародного напруження передусім у Європі.

Проте американський діяч Г.Кіссінджер досі жалкує, що «Брандт, на відміну від Аденауера, ніколи не був емоційно близьким Атлантичному союзу» [3, с.668]. На нашу думку, більш важливим був той факт, що саме Брандт здійснив «коперніківський поворот» у політиці безпеки, яку до нього проводили соціал-демократи ФРН. Він ні словом, ні ділом ніколи за весь час своєї післявоєнної політичної кар'єри не виступив проти НАТО. Хоча політичні опоненти і звинувачували його «нову східну політику» у підриві ледь чи не фундаментальних основ Північноатлантичного альянсу. Насправді, зазначений політичний курс в історичній перспективі лише зміцнив трансатлантичну та європейську інтеграцію.

Проявом останньої тенденції став процес реального започаткування розширення ЄС. 23 лютого 1968 р. Італія запропонувала провести консультації з приводу визначення загальних цілей розвитку ЄС після збільшення кількості його членів з шести до дев'яти країн. В.Брандт як міністр закордонних справ «великої коаліції» висунув додаткову ідею «торговельного врегулювання» з метою інтенсифікації зв'язків між країнами ЄС та країнами кандидатами на вступ [4, с.132]. Однак планову роботу європейської дипломатії порушили революційні події травня 1968 р., які розгортались у Франції та Чехословаччині. Спочатку 1968 р. набирала потуги «Празька весна», покликана її творцями забезпечити ідейно-політичний перехід від моделі радянського соціалізму до «соціалізму з людським обличчям», тобто фактично, за оцінками В.Брандта до соціал-демократичної моделі [26, с.257].

В свою чергу зазначені події позначились на ідеологічній модифікації німецької соціал-демократії. У квітні 1968 р. радник В.Брандта з зовнішньополітичних питань Егон Бар обговорював у Празі питання встановлення дипломатичних відносин між ФРН та ЧССР [16, с.328]. Складними питаннями на цьому шляху були проблеми засудження Мюнхенської змови 1938 р. та депортації судетських німців, яка 1945 р. була здійснена за рішеннями Потсдамської конференції [15, с.222]. Врешті на цьому етапі відносин між ФРН та ЧССР цей комплекс постконфліктних проблем не було вирішено. В.Брандт не хотів акцентувати на них увагу, спровокувавши тим самим передчасний опір з боку «союзів вигнаних», на думку яких, виходячи з електоральних міркувань зважали правоцентристські західнонімецькі політичні сили. Адже подібний спротив міг з самого початку паралізувати інші процеси реалізації «нової східноєвропейської політики».

Не менш серйозні проблеми зберігались і на західноєвропейському дипломатичному напрямку. Адже і після травневих 1968 р. подій у Франції президент де Голль продовжував заперечувати проти пропозиції В.Брандта щодо розширення торговельних відносин із країнами канди-

датами на вступ до ЄЕС, які передбачали трирічний перехідний період для посилення Співтовариства перед його розширенням [4, с.132]. На думку Парижа, одночасне збільшення кількості суб'єктів європейської інтеграції та якісного поглиблення її змісту неможливе. Однак у спробі пошуку компромісного «пакетного» рішення з приводу контраверсійного процесу британського вступу Франція пом'якшила свою позицію з інших спірних питань, пов'язаних із розвитком ЄЕС. В.Брандт вітав таку тенденція, адже вона давала можливість шукати та знаходити рішення щодо прискорення процесу підвищення ефективності діяльності Співтовариства [26, с.285].

Врешті станом на 1 липня 1968 р. були скасовані всі митні збори і квотні обмеження в рамках ЄЕС, однак були збережені прикордонні служби та податкові національні кордони. Проте майже повна лібералізація торгівлі не спричинила до автоматичного утворення Спільного ринку. Для цього слід було ще гармонізувати національне законодавство, узгодити технічні стандарти і нормативи. Тривала складна та суперечлива робота зі створення спільного ринку праці. Перевага при наймі на роботу мала надаватись кандидатам з країн ЄЕС. Проте прогрес у сфері надання послуг досягався повільніше, ніж прогрес у впровадженні свободи руху товарів та послуг.

Ще однією проблемою, з якою зіштовхнулась «велика коаліція», став ліворадикальний тероризм. В.Брандт, відкидаючи власний молодіжний радикалізм, наголошував, що «демократична держава повинна діяти проти тероризму рішуче і послідовно. Іншої альтернативи немає» [5, с.537]. Однак вже тоді не виключались окремі прояви «державного тероризму».

Зокрема, у серпні 1968 р. В.Брандт був засмучений участю Народної армії НДР у придушенні процесу демократизації Чехословаччини. «Після цього, — згадує Брандт, — про Чехословаччину казали, що вона найбільш нейтральна країна в світі, адже вона не втручається навіть у свої власні справи» [2, с.224]. Проте цим втручання до справ Праги СРСР довів, що він цілком контролює становище у своїй зоні впливу. Зважаючи, що США зав'язли в джунглях В'єтнаму, нова розстановка сил у Європі вимагала перегляду позицій у питаннях формування європейської системи безпеки. Передусім треба було визнати існуючу політичну реальність післявоєнної Європи, аби потім еволюційно поступово змінювати її [9, с.218].

Рухатись на стратегічному напрямку до встановлення рівноправних «німецько-німецьких відносин» можна було лише в контексті розв'язання всього комплексу проблем європейської безпеки: від налагодження співробітництва з СРСР до визнання післявоєнних кордонів, які склались у Центрально-Східній Європі.

Водночас В.Брандт постійно наголошував, що для вирішення цих завдань слід підтримувати тісні контакти із західними союзниками ФРН та не допускати різноманітних непорозумінь. Зокрема, з метою посилення європейського внеску в діяльність НАТО та раціоналізації військового виробництва з ініціативи Великої Британії та ФРН 13 листопада 1968 р. була створена Європейська група країн членів НАТО. Зазначимо, що Франція не хотіла поступового перетворення Західноєвропейського союзу в політичну структуру під суттєвим британським впливом. Внаслідок цього Італія запропонувала проводити періодичні консультації з актуальних міжнародних проблем [1, с.177]. В.Брандт повністю підтримав цю пропозицію. Отже, принаймні за результатами міжнародної діяльності «велика коаліція» заслуговувала на позитивну оцінку. Разом з тим підвищувався авторитет соціал-демократів ФРН.

Врешті за результатами виборів до бундестагу, які відбулись 28 вересня 1969 р. соціал-демократи вперше випередили ХДС-ХСС. Вступивши в коаліцію з лібералами з Вільної демократичної партії, В.Брандт 21 жовтня 1969 р. офіційно став канцлером соціально-ліберальної коаліції. В свою чергу він обіцяв бути канцлером звільненої, а непереоможеної Німеччини [2, с.188]. В.Брандт закликав німецьке суспільство насмілитись на більшу демократію. «Хто бажає бути впевнений в завтрашньому дні, має боротись за реформи сьогодні» [20, с.273]. Правда, у внутрішній політиці реалістична програма реформ фактично була замінена на досить популістський перелік побажань. Проте у сфері зовнішньої політики пропозиції були більш раціональними. Зокрема, В.Брандт підтримав ідею дипломатичної підготовки загальноєвропейської конференції з питань безпеки та співробітництва, яка повинна була інституціоналізувати процес розрядки міжнародного напруження та мала рішуче використовуватись у інтересах європейських демократій. «Наша східна політика, — зазначав у своїх мемуарах В.Брандт, — мала починатись на Заході» [2, с.189]. Східна політика мала починатись на заході та сприяти збереженню трансатлантичної солідарності. Важливу зовнішньополітичну частину програми склала заява В.Брандта щодо підтримки розширення Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС).

Суттєву роль при цьому мало відігравати німецько-французьке міждержавне співробітництво. В.Брандт передусім потребував розуміння боннських мотивів та підтримки Франції для реалізації своєї нової східноєвропейської політики. Правда, позиції Франції були суттєво послаблені девальвацією в 1969 р. французького франка. З огляду на це, Париж мав враховувати швидке зростання економічної могутності та політичного впливу ФРН.

Німецькі соціал-демократи виявляли обережність у питанні політичної інтеграції Західної Європи, але безумовно підтримували, з огляду на економічні інтереси та перспективи налагодження співпраці з соціалістичними країнами східної Європи, розширення ЄЕС за рахунок Великої Британії та скандинавських країн [8, с.147].

28 листопада 1969 р. ФРН приєдналась до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, чим Брандт поклав край спекуляціям щодо відродження агресивного західнонімецького мілітаризму [22, с.137]. Цей рішучий крок В.Брандта пояснювався тим, що після внутрішньополітичних колізій з приводу американської війни у В'єтнамі, законів про надзвичайне становище, судових процесів, пов'язаних із Освенцімом, студентських заворушень, дій позапарламентської опозиції, які мали місце за часів урядування «великої коаліції», новому уряду потрібно було домогтися конкретного успіху при переході до політики взаєморозуміння [25, с.317]. В.Брандт наголошував, аби змінити становища в бажаному напрямку, треба його спочатку визнати [11, с.247].

Він наполегливо доводив, що кордони в Європі, які існують у тому вигляді, як вони склались, не можуть змінюватись за допомогою сили. Але це не означало, що мирним шляхом в історичній перспективі їх не можна буде змінити, в тому числі і завдяки прогресу в процесі європейської інтеграції. Адже саме «завдяки Європі Німеччина знову набула саму себе та творчі сили власної історії» [2, с.239]. В свою чергу це творче нахнення стимулювало західнонімецькі ініціативи щодо якісного удосконалення процесу європейської інтеграції.

1-2 грудня 1969 р. на гаазькому самміті глав держав ЄЕС В.Брандт та обраний у червні того ж року президентом Франції Ж.Помпіду сприяли досягненню компромісу щодо проведення спільної сільськогосподарської політики ЄЕС, погодились із потребою відновлення та активізації переговорів щодо вступу до ЄЕС Великої Британії [13, с.137]. Крім того, було досягнуто домовленість про подальший розвиток європейської інтеграції, та визначення джерел формування бюджету Спільного ринку, його трансформації в економічний і валютний союз.

В.Брандт також наполегливо проштовхував рішення про створення постійно діючих механізмів зовнішньополітичних консультацій країн ЄЕС, що врешті мало привести до формування повноцінної структури «європейського політичного співробітництва». Адже об'єктивна потреба в цьому з'являлась внаслідок якісних зрушень у процесі європейської економічної інтеграції. Було прийнято рішення про регулярні консультації міністрів закордонних справ, що врешті мало забезпечити «прогрес в галузі політичного об'єднання» [13, с.139].

За участю В.Брандта було погоджено, що для підтримки конкурентоспроможності на світовому ринку європейської сільськогосподарської продукції необхідно реструктуралізувати цю галузь економіки зі збереженням регіональних особливостей її виробників. Водночас для збереження належного рівня життя працівників сільського господарства ціни на їхню продукцію мали бути вищими за світові, але не на рівні, що стимулює надвиробництво. Так були запроваджені сільськогосподарські субсидії, які в подальшому стали об'єктом серйозних суперечок між країнами ЄЕС.

Крім того, В.Брандт підтримав ідею надання ЄЕС власних коштів, які не залежали б від національних урядів. Зокрема, було прийнято рішення про поетапне врегулювання питання фінансування бюджету Співтовариства. Зокрема, пропонувалось, аби впродовж відповідного перехідного періоду, який визначався в проміжку між 1 січня 1971 р. до 31 грудня 1974 р., країни учасниці мали повністю вносити в бюджет Співтовариства імпорتنі компенсаційні збори на сільськогосподарські товари та прибутки від Спільного зовнішнього тарифу [22, с.148]. Врешті пропонувалось, що з 1 січня 1978 р. кожна держава робитиме автоматичні внески, що означатиме фактичну передачу країнами-членами частини національного податкового суверенітету Європейському Співтовариству [2, с.140-141]. Тобто сьогодні ми маємо, виходячи з цього, визнати, що своєю практичною політичною діяльністю В.Брандт зробив помітний внесок у процес формування ідеї та реальної моделі федеративної єдиної Європи.

Так з його згоди розпочались консультації щодо створення спільних фондів Співтовариства. Зокрема, Франція передусім була зацікавлена в пріоритетному функціонуванні сільськогосподарських фондів, які мали підтримати її фермерів. Тим самим створювались нові можливості для зміцнення німецько-французької співпраці в процесі розгортання європейської інтеграції.

Однак все ще слід було брати до уваги той факт, що події травня 1968 р. боляче вдарили по французькій економіці. Уряд де Голля був вимушений 8 серпня 1969 р. прийняти рішення про девальвацію франка. Посилився спекулятивний тиск і на німецьку марку. Гострішими стали інфляційні розбіжності між країнами ЄЕС. Внаслідок цього створювались передумови для конкурентних переваг експорту одних країн за рахунок інших. Крім того, стрімке коливання обмінних курсів ускладнювали діяльність монополій, які користувались валютними фондами, які склались із різних європейських національних валют. До того ж, монетарна стабільність була ключовим чинником реалізації щойно затвердженої спільної сільськогосподарської політики ЄЕС [4, с.146].

З огляду на ці обставини, В.Брандт погодився на заходи, які передбачали гармонізацію національних валютних політик та санацію державних бюджетів. Тобто на початку 70-х рр. ХХ ст. за політичної підтримки західнонімецького канцлера В.Брандта було зроблено перші практичні кроки, спрямовані на формування механізмів гармонізації монетарної політики країн членів Європейського Економічного Співтовариства.

Поряд із вирішенням проблем західноєвропейської інтеграції, В.Брандт наполегливо розв'язував не менш складну проблему нормалізації відносин із соціалістичними країнами Східної Європи, що мало стати першим рішучим кроком до налагодження «німецько-німецьких відносин».

У жовтні 1969 р. Німецька Демократична Республіка відсвяткувала двадцятиріччя з часу свого створення. На урочистостях з нагоди цієї події наголошувалось, що 17 млн. громадян соціалістичної Німеччини виробляють індустріальної продукції більше, ніж увесь Третій рейх в 1936 р., коли він мав 60 млн. населення [17, с.121]. Крім того, за цей час НДР перетворилась на форпост радянського впливу в Центральній Європі. Ще 12 червня 1964 р. СРСР уклав з НДР Договір про дружбу, співробітництво і взаємну допомогу. Водночас керівництво Німецької Демократичної Республіки підписало низку подібних договорів вже так би мовити «другого покоління» (якщо рахувати договори між країнами соціалістичного табору сталінських часів) з іншими радянськими сателітами у Центральній Європі. Наприклад, 15 березня 1967 р. НДР уклала договори з Польською Народною Республікою, 17 березня 1967 р. з Чехословаччиною. Керівництво ФРН вже не могло займати позицію страуса щодо зазначеної дипломатичної тенденції.

Адже НДР фактично перетворилась на складову частину двосторонньої та багатосторонньої договірної системи соціалістичного табору в Європі. Це стимулювало помітні зміни в дипломатичному курсі Бонну, наприклад, на початку 1967 р. ФРН встановила дипломатичні відносини з Румунією. В червні 1967 р. була відкрита торговельна місія в Празі, в 1968 р. нормалізовані відносини ФРН із Югославією. Ці події відбувались на фоні посилення глобальної нестабільності. Зокрема, це позначилось на становищі СРСР.

Наприклад, 2-15 березня 1969 р. на радянсько-китайському кордоні в районі острова Даманський відбувався серйозний локальний збройний конфлікт. Посилення напруження у відносинах з Пекіном змушувало Москву до більш конструктивного діалогу з Заходом. В свою чергу «яструби» на Заході вважали, що «розрядка є визнанням власності Радянського Союзу на Східну Європу» [3, с.680]. Брандт на цей аргумент наводив більш деідеологізовану та прагматичну думку, яка полягала в тому, що задля поступової зміни ситуації спочатку слід визнати її реальність, аби мінімізувати їхні негативні наслідки.

Якщо радник президента США Р.Ніксона Г.Кіссінджер був стурбований самою можливістю окреслення більш самостійного дипломатичного курсу ФРН, то бундесканцлер В.Брандт вбачав у цьому реальну можливість конвертації економічної могутності Західної Німеччини у практичні політичні дивіденди. За законом сполучення різних міжнародних систем посилення позицій ФРН на Сході Європи мало зміцнити її вплив в процесі європейської інтеграції. І навпаки, конструктивна ключова роль Бонну в розвитку ЄЕС позитивно позначалась на новій східній політиці В.Брандта.

До речі реалізація політики розрядки міжнародної напруженості в Європі стимулювала досягнення домовленостей між країнами ЄЕС щодо погодження своїх позицій з принципових питань зовнішньої політики. Європейське політичне співробітництво активізувалось під час підготовки нарад з питань безпеки та співробітництва в Європі.

Зокрема, за голосування ФРН у структурах ЄЕС перша нарада міністрів закордонних справ ЄЕС з питань не «внутрішньої європейської або трансатлантичної політики», а актуальних міжнародних проблем відбулась з питань становища на Близькому Сході 19 листопада 1970 р. у Мюнхені. Крім того, було досягнуто домовленості про заснування в кожному міністерстві закордонних справ країн ЄЕС посади європейського кореспондента, функції якого полягали в полегшенні механізму взаємного обміну інформацією [4, с.156]. Оцінюючи вплив цього рішення на європейсько-американські відносини В.Брандт зазначав, що «Кіссінджер ніяк не міг звикнути з тим, що європейці діють в унісон» [2, с.194].

Зокрема, у червні 1969 р. Європейська Комісія запропонувала, аби діяльність Європейського Соціального фонду, заснованого згідно з положеннями Римського договору 1957 р., принаймні з 1 травня 1972 р. поширювалась на всі сфери діяльності ЄЕС [12, с.146]. Відтоді новий Європейський соціальний фонд мав отримувати кошти з комунітарного бюджету і відігравати більш важливу роль у проведенні європейської структурної та регіональної політики. Паралельно ретельні дипломатичні зусилля ФРН спрямовувались на підготовку діалогу з НДР.

Впродовж перших ста днів урядування соціально-ліберальної коаліції було формалізовано план дій з метою реалізації нової східної політики. Вже у січні 1970 р. радник канцлера Егон Бар розпочав у Москві консультації з А.Громико [16, с.188]. Нарешті 22 січня 1970 р. В.Брандт звернувся з листом до голови ради міністрів НДР В.Штофа з пропозицією врегулювати практичні питання взаємодії двох німецьких держав [21, с.114]. Кадрові зміни на вищих щаблях влади у Франції та Британії змінили статус-кво у питанні прискорення розвитку європейської інтеграції.

Так відставка президента де Голля у Франції та прихід до влади у Великій Британії 18 червня 1970 р. прихильника британської участі у європейській інтеграції консерватора Е.Хіта зрушили з глухого кута вирішення проблеми участі Лондону в ЄЕС. Новий французький президент Ж.Помпіду відкликав французьке вето на вступ Великої Британії до ЄЕС [7, с.197]. На той час Європейські Співтовариства вже забезпечували свободи підприємництва, надання послуг для більшої частини галузей промисловості і торгівлі. Проте в багатьох сферах економічної й валютної політики наднаціональне співробітництво або було відсутнє, або недостатнє. Крім того, залишався фрагментованим фінансовий ринок ЄЕС. Проблемною лишалась транспортна галузь. До того ж Римський договір не визначав правових засад промислової, соціальної, регіональної політики Європейських Співтовариств. Все це потребувало, на думку В.Брандта, уточнення [2, с.213]. Мотивами для зайняття такої позиції боннською дипломатією стала успішна активізація всіх напрямків нової східної політики.

12 серпня 1970 р. в урочистій атмосфері було підписано Московський договір між ФРН та НДР. Цей історичний документ поклав край післявоєнному періоду двосторонніх відносин та став ключем до подальших успіхів у налагодженні відносин ФРН із іншими соціалістичними країнами Східної Європи [25, с.317]. Водночас у В.Брандта було чітке розуміння меж можливого компромісу, адже він сприймав радянського керівника Л.Брежнєва як «консервативно налаштованого керуючого великою державою» [2, с.199]. Водночас, незважаючи на це, аби застрахуватись перед неминучою внутрішньополітичною критикою з приводу визнання післявоєнних кордонів, канцлер В.Брандт та тодішній міністр закордонних справ В.Шеєль надіслали радянському керівництву додатковий «Лист про німецьку єдність», в якому наголошувалось на збереженні прав німецького народу на самовизначення в історичній перспективі [26, с.244]. Мало хто тоді прогнозував, що умови такого майбутнього настануть вже за 20 років, тобто ще за життя В.Брандта.

Поряд із складністю налагодження відносин з СРСР, не менш проблемним було питання нормалізації відносин ФРН з Польською Народною Республікою. Польща, де радянська модель соціалізму стикалась із серйозними збуреннями в суспільстві, могла стати плацдармом для поступових змін у НДР. Але заради цього слід було передусім визнати післявоєнні реальності, які за тих обставин було неможливо змінити мирним шляхом. І ствердження цього об'єктивного факту було варто критики правих західнонімецьких партій, які не сприймали пропозиції щодо визнання кордону по лінії Одер — Нейсе. Врешті 7 грудня 1970 р. у Варшаві було підписано Договір між Польською Народною Республікою та ФРН, за яким західний кордон по річкам Одер та Нейсе визнавався не-

доторканим. В свою чергу канцлер В.Брандт став на коліна перед пам'ятником жертвам полякам. Це була справжня нова політична етика в дії [11, с.210]. Таким чином, нова східна політика ФРН реально започаткувала процес емансипації країн Східної Європи від контрольованого обмеженого суверенітету. Європейська політика В.Брандта сприяла досягненню великих цілей малими кроками. Суттєвим її наслідком став той факт, що Західна Європа отримала можливість якомога більше співробітничати з країнами Східної Європи. Правильність обраного курсу підтвердили події грудня 1970 р., коли було придушено страйковий рух у Гданську. Проте це стало першим поштовхом до формування руху опору в країнах Східної Європи, який врешті привів регіон до народно-демократичних революцій 1989 р., які врешті змінили обриси всієї Європи. І нова східна політика В.Брандта, на нашу думку, стала саме тим поворотним моментом, який розгорнув розвиток історичних тенденцій у цьому напрямку.

19 березня 1970 р. в східнонімецькому місті Ерфурті відбулась перша історична зустріч В.Брандта та голови уряду НДР В.Штофа. Східнонімецьке населення зустрічало Брандта із захопленням [25, с.253]. Повторна зустріч пройшла 21 травня 1970 р. в західнонімецькому місті Кассель [11, с.23]. Зазначені переговори сприяли налагодженню реалістичного «німецько-німецького» діалогу. Врешті подібний політичний реалізм дав можливість як Сходу, так і Заходу паліативно визнати статус-кво Західного Берліну.

Завдяки цьому 3 вересня 1971 р. між всіма зацікавленими сторонами було укладено договір про особливий статус Західного Берліну. Так на посаді федерального канцлера В.Брандт зміг вирішити проблему, яка постанала перед ним ще на посаді бургомистра Західного Берліну на початку його успішної політичної кар'єри.

Водночас слід зазначити, що активна нова східна політика В.Брандта досить обережно сприймалась найближчими західноєвропейськими союзниками. Наприклад, в 1970 р. незадовго до своєї смерті, Шарль де Голль писав, що «...було б несправедливо й небезпечно переглядати фактичні кордони, нав'язані війною. Це означає, що лінія по Одру — Нейсе, яка відділяє Німеччину від Польщі, є остаточним кордоном, що не повинні визнаватись жодні старі претензії на територію Чехословаччини, що новий аншлюс виключений, в якій би то не було формі. З урахуванням всього перерахованого, я вважаю необхідним, аби Німеччина стала невіддільною складовою частиною Організації співробітництва держав, яка, на мою думку, повинна охопити увесь наш континент. Таким чином, буде гарантована безпека всіх народів, від Атлантичного океану до Уралу і будуть створені такі зміни в стані речей, настроях людей та міжнарод-

них відносин, що у німецького народу з'явиться надія об'єднати три складові частини Німеччини (включно із Західним Берліном). Поки що Федеративна республіка повинна грати суттєву роль в Європейському економічному співтоваристві і у випадку необхідності в політичному концерті шести країн» [6, с.159]. Під кожним положенням зазначеної стратегії запропонованої де Голлем міг би підписатись і В.Брандт.

За успіхи у реалізації нової східної політики у грудні 1971 р. в Осло Віллі Брандту було вручено Нобелівську премію миру. Виступаючи з цієї нагоди, він заявив, що «політика миру є єдино реальною політикою нашої доби» [2, с.239].

За німецько-французького порозуміння було досягнуто помітні результати в процесі одночасного удосконалення якості європейської інтеграції та розширення ЄЕС. На думку В.Брандта розширенню ЄЕС мало передувати поглиблення європейської інтеграції [21, с.268].

Реалізації цієї політики мало сприяти розширення ЄЕС. Відповідні переговори відбувались у декілька етапів. В.Брандт на посаді федерального канцлера впродовж 1970 р. забезпечив активну участь німецько-французького тандему у виробленні погодженої позиції шістьох країн членів ЄЕС щодо спільної позиції на переговорах з країнами кандидатами на вступ. Наголошувалось, що перехідний адаптаційний період буде стислим, однаковим для всіх трьох кандидатів та матиме чіткий календар виконання відповідних заходів.

Це дало можливість 30 червня 1970 р. розпочати конкретні переговори про вступ з Великою Британією, Ірландією та Данією. Франція наполягала, аби всі країни кандидати безумовно прийняли досягнутий рівень європейської інтеграції, особливо в галузі сільського господарства. Лише 21-22 червня 1971 р. на саміті в Люксембургу було досягнуто домовленість про умови британського внеску в бюджет ЄЕС та рівня імпорту молочних продуктів з Нової Зеландії та цукру з країн Карібського басейну.

Нарешті 23 червня 1971 р. були завершені основні фази переговорів про вступ Великої Британії до ЄЕС. Вже 22 січня 1972 р. Велика Британія, Данія, Ірландія підписали угоди про вступ до Європейського Економічного Співтовариства. Після ратифікації відповідних угод з 1 січня 1973 р. зазначені країни вступили в ЄЕС. Перехідний період їхньої адаптації до функціонування в якості членів ЄЕС тривав до 1 січня 1978 р.

Тим часом відкритість економіки країн ЄЕС спричинила до заострення монетарної нестабільності. У серпні 1971 р. внаслідок інфляційного фінансування Сполученими Штатами в'єтнамської війни долар втратив властивість вільно конвертуватись у золото. Кризу світового золотовалютного стандарту ускладнила одночасна енергетична криза. Все

це змусило шість країн учасниць Європейського Економічного Співтовариства з метою зменшення коливань курсів національних валют встановити обмеження курсових відхилень щодо американського долара. Відповідна домовленість, досягнута у квітні 1972 р., стала першим вагомим кроком до нинішнього монетарного союзу та спільної грошової одиниці Європейського Союзу. Політичну волю до початку цього тривалого та важкого шляху, який довелось подолати європейським економікам та народам, разом із багатьма іншими прихильниками поступового європейського єднання доклав Віллі Брандт. Фактично німецька марка перетворилась на провідну валюту країн ЄЕС. Незабаром 24 квітня 1972 р. почала функціонувати «європейська валютна змійка».

Однак подібні дипломатичні успіхи уряду В.Брандта стимулювали гостру критику з боку західнонімецької правоцентристської опозиції. Особливе невдоволення викликали так звані «східні» договори, які забезпечували реалізацію нової східної політики. У березні 1972 р. Генеральний секретар ЦК КПРС Л.Брежнєв формально визнав необхідність рахуватися з існуванням економічного угруповання країн Західної Європи [5, с.213]. Звичайно, об'єктивно Москва була зацікавлена у геостратегічному «відриві» Західної Європи від військово-політичного домінування США. В свою чергу Європейське Економічне Співтовариство не вважало Раду Економічної Взаємодопомоги організаційно, економічно та політичною рівноцінною собі організацією. ЄЕС відмовлявся вести політичний діалог із східноєвропейськими країнами через організацію, в якій домінував СРСР. Однак нова східна політика ФРН відкрила шлях налагодженню відносин ЄЕС з соціалістичними країнами Східної Європи на двосторонній основі. І це було дуже важливо для руйнації радянського впливу в регіоні [24, с.138]. Однак в тодішніх умовах цей курс правоцентристській західнонімецькій опозиції здавався помилковим.

В процесі політичної боротьби навколо питання ратифікації «східних договорів» 27 квітня 1972 р. у бундестазі було поставлено питання вотуму недовіри уряду Віллі Брандта, але опозиція зазнала поразки. Їй не вистачило двох голосів для перемоги. Для подолання парламентського пату було створено міжфракційну депутатську групу, домовленості в результаті діяльності якої забезпечили 17 травня 1972 р. ратифікацію Московського та Варшавського договорів. Правоцентристська опозиція утрималась від голосування.

Проте В.Брандт розумів, що патова внутрішньополітична ситуація робила неможливим ефективну роботу уряду. Тому 20 вересня 1972 р. він сам ініціював розгляд питання про вотум недовіри уряду. Звичайно в цьому його підтримали і депутати соціал-демократи. Завдяки цьому вперше в історії ФРН постало питання про проведення дострокових пар-

ламентських виборів для демократичного підтвердження легітимності курсу, обраного соціально-ліберальною коаліцією.

Водночас поряд з тактичними політичними проблемами постали гострі стратегічні питання обрання напрямку подальшого розвитку. У червні 1972 р. був опублікований звіт «Римського клубу» щодо «обмеження зростання», яке поставило під сумнів цінності споживацького суспільства. Зазначена проблематика за ініціативи В.Брандта стала темою порядку денного Соціалістичного Інтернаціоналу. Слід було правильно визначити перспективи соціального ринкового господарства.

19-21 жовтня 1972 р. на паризькому самміті ЄЕС на пропозицію В.Брандта було визнано, що політика в соціальній сфері набула для Європейського Співтовариства такої ж ваги, як і досягнення економічного й валютного союзу [4, с.155]. Тоді ж В.Брандт запропонував нові проекти політичної інтеграції в Західній Європі. Зокрема, вперше в історії європейської інтеграції була висунута пропозиція щодо обрання Європейського парламенту на загальних виборах, започаткування співробітництва між Радою глав держав ЄЕС та Європейським парламентом при прийнятті рішень спочатку в деяких областях, потім для всієї сукупності спільних політик, навіть висунення кандидата на посаду голови Європейської Комісії Європейським парламентом.

Французький президент Ж.Помпиду схвалив пропозицію В.Брандта щодо заснування постійного секретаріату з метою посилення політичної координації в Європі, але його місцем перебування пропонувався Париж, а не Брюссель [4, с.158]. З цього питання ще треба було шукати та знаходити компроміс.

Врешті такий Секретаріат при Європейській Комісії так і не був тоді створений. Водночас в цей період намітились принципові розбіжності щодо тактики реалізації європейської інтеграції. Президент Франції Ж.Помпиду пропонував ідею конфедеративної Європи. Канцлер ФРН В.Брандт наполягав на федералізації Європи. Зокрема, виступаючи 13 листопада 1973 р. в Європейському парламенті він наголосив, що «класичні національні держави є державними утвореннями минулого» [4, с.158].

Проте Франція продовжувала наполягати на проведенні спільного зовнішньополітичного курсу ЄЕС, але при наявності слабких комунітарних інститутів, натомість Німеччина бажала розбудовувати сильні спільні інститути ЄЕС, але без активного спільного зовнішньополітичного курсу. Адже нова східна політика й без того викликала в ФРН багато серйозної внутрішньополітичної критики з боку опозиції. Велика Британія в свою чергу виступала за слабку європейську політику, яку намагатимуться проводити слабкі європейські інститути [4, с.159].

Врешті реалізація зазначених проектів саме командою В.Брандта залежала від результату розвитку внутрішньополітичної ситуації у ФРН. На виборах 19 листопада 1972 р. СДПН здобула 45,8%, а коаліційний партнер вільні демократи 8,4% голосів виборців [5, с.259]. Перемозі соціально-ліберальної коаліція сприяло зниження віку виборців з 18 років та сподівання на подальшу нормалізацію відносин з НДР. Відомство федерального канцлера перетворилось на «мозковий центр» з розробки стратегії та тактики відносин з НДР. До речі на мюнхенській літній олімпіаді 1972 р. офіційне міжнародне визнання отримали прапори обох німецьких держав.

21 грудня 1972 р. було укладено договір про основи відносин між ФРН та НДР, який дав потужний імпульс встановленню контактів та розвитку зв'язків на різних рівнях між двома насильно розділеними в умовах «холодної війни» частинами однієї нації. Зазначений договір набув чинності 21 червня 1973 р. В цьому ж році обидві німецькі держави стали членами ООН. Проте західнонімецька правоцентристська опозиція боролась проти цього до кінця. Врешті Федеральний конституційний суд ФРН 31 липня 1973 р. прийняв рішення, яке визнало, що державний кордон між ФРН та НДР є подібним до адміністративних меж, які існують між землями ФРН [18, с.115]. Це рішення знімало агресивність критики правоцентристської опозиції нової східної політики В.Брандта.

Важливу роль у процесі стабілізації становища в центрі Європи відігравав подальший розвиток «німецько-німецького» співробітництва. В 1974 р. у Берліні та Бонні були відкриті передбачені договором постійні дипломатичні представництва відповідно ФРН у НДР та НДР у ФРН. Зазначимо, що В.Брандт послідовно відстоював можливість для НДР отримувати додаткові прибутки від постачання в ФРН сільськогосподарської продукції за більш високими цінами, порівняно зі світовими закупівельними цінами, які діяли на «Спільному ринку» ЄЕС. Це навіть давало підстави говорити про НДР як про асоційованого члена ЄЕС, навіть якщо вона не має такого формально-правового статусу [2, с.97].

Після розв'язання проблеми нормалізації відносин з СРСР, Польщею та НДР для В.Брандта настала черга для вирішення не менш складної проблеми замирення з Чехословаччиною. У західнонімецькому внутрішнь-політичному сенсі у цьому контексті ключовою була проблема невдоволення судетських німців, які склали суттєву частку електорату правоцентристської опозиції. Але, незважаючи на це, у грудні 1973 р. ФРН та Чехословаччина уклали договір про нормалізацію двосторонніх відносин, у якому Мюнхенська угода 1938 р. була визнана «недійсною» з самого часу її укладання [26, с.239]. ФРН та Чехословаччина засвідчили готовність відкрити нову сторінку відносин у Європі часів розрядки міжнародної напруженості.

У грудні 1973 р. на копенгагенському самміті ЄЕС було прийнято декларацію про Європейську ідентичність. Це поняття, зокрема, передбачає функціонування представницької демократії, панування закону, соціальну справедливість, повагу до прав людини. У декларації зазначалось, що підвищення ролі європейських держав на міжнародній арені можливе лише за рахунок проведення спільної зовнішньої політики. Однак також наголошувалось, що це не може бути альтернативою надійній безпеці, яку надавало трансатлантичне співробітництво. Проте президент Франції Ж.Помпідю вважав елементом тиску вимушені консультації з США перед прийняття спільних рішень західними європейцями. В свою чергу Вашингтон намагався взяти під свій більший контроль процес розрядки міжнародного напруження в Європі. В обмін на це США обіцяли не виводити свої війська з Європи та гарантувати застосування ядерної зброї у разі нападу СРСР [27, с.312].

У липні 1974 р. набув чинності договір між ФРН та Чехословаччиною. Тим самим ФРН закінчила процес врегулювання проблем, які постали після закінчення Другої світової та початку «холодної війни» у відносинах з державами Східної Європи, які опинились у соціалістичному таборі на чолі з СРСР. Визнавши реалії, які склались, можна було окреслити історичну перспективу для її поступової зміни на користь німецької єдності. А на той час на реалізацію зазначеної мети працював здобутий завдяки новій східній політиці місткий ринок збуту для німецьких товарів у країнах соціалістичного табору, що було особливо важливо в умовах насування світової економічної кризи.

Складності в реалізації економічної складової процесу європейської інтеграції підштовхнули її суб'єктів до досягнення прогресу в галузі політичної інтеграції.

Проте зробити це було доволі непросто. Адже в умовах економічної стагнації, яка настала в країнах Західної Європи внаслідок нафтового ембарго арабського світу, навпаки, посилились настрої до скасування наднаціональних економічних механізмів та протекціоністського захисту національних ринків.

Слід зазначити, що наприкінці 1973 р., коли на світовому ринку суттєво зросли ціни на нафту та інші енергетичні носії, стало зрозуміло, що це може призупинити поступ економічного зростання. Врешті це стало однією з головних причин економічних перепон, які на межі 70-80-х рр. ХХ ст. привели Європейське Економічне Співтовариство в стан глибокої кризи. Це передусім було пов'язано із застоєм у прогресі процесу європейської інтеграції.

Партнери по ЄЕС гарячково шукали альтернативні джерела енергетичного забезпечення. Висувались проекти прискорення пошуку нафти

та газу в Північному морі. Запроваджувались технології енергозбереження. У 1973 р. В.Брандт підтримав ідею започаткування переговорів між Європейським Економічним Співтовариством та Радою Економічної Взаємодопомоги [26, с.218]. Водночас відносно економічне послаблення Західної Європи вимагало посилення євроатлантичної солідарності. У березні 1974 р. В.Брандт наголошував, що «неможливо мати європейський союз без гарантії атлантичної безпеки» [4, с.162].

У січні 1974 р. Радою міністрів країн членів ЄЕС було прийнято програму соціальної інтеграції. В.Брандт вітав рішення про боротьбу проти безробіття, поліпшення умов життя і праці, активізації участі соціальних партнерів у розв'язанні питань економічної і соціальної політики, зокрема, забезпечення участі у функціонуванні підприємств. Так була започаткована розбудова спільного європейського соціального простору.

Однак повністю вирішити всі проблеми, які В.Брандт збирався врегулювати впродовж свого другого урядового термін він так і не зміг.

Міністр внутрішніх справ ФРН Г.-Д.Геншер 24 квітня 1974 р. повідомив канцлера В.Брандта, що за звинуваченням у шпигунстві на користь НДР заарештований один із найближчих співробітників бундесканцлера Гюнтер Гійом [25, с.368]. Спочатку В.Брандт сподівався, що він зможе пережити критичні зауваження опозиції та преси з цього приводу. Він вважав, що цей шпигун міг передавати східнонімецьким спецслужбам лише чутки, які ходили в соціал-демократичному середовищі [11, с.241]. Проте незабаром з'ясувалось, що Г.Гійом мав досить широкий доступ до таємного кола документів, включно з документацією НАТО. В цьому зв'язку опозиція заявила, що спецслужби НДР нібито отримали багаті фактичні матеріали, аби шантажувати будь-який уряд, очолюваний В.Брандтом [18, с.168].

Врешті 7 травня 1974 р. В.Брандт написав на ім'я президента ФРН Хайнеманна заяву про свою відставку з посади бундесканцлера. У цьому документі, зокрема, наголошувалось, що зазначене рішення канцлер прийняв «в силу досвіду, набутого мною на цій посаді, в силу мого розуміння неписаних правил демократії, а також тому, що я не можу допустити підриву моєї особистої та політичної репутації» [2, с.348]. Відставка В.Брандта з посади федерального канцлера в травні 1974 р. не стимулювала кризи уряду соціально-ліберальної коаліції, яку очолив соціал-демократ Г.Шмідт. В цілому у ФРН внаслідок існування стабільної парламентської демократії не було гострої конфронтації різних політичних сил, а ультраліві, які з'явилися на політичній арені після молодіжних бунтів 1968 р., були відсунуті на маргінеси західнонімецької політики. Не було і гострих конфліктів між виконавчою та законодавчою владами, як, наприклад, у США в період уотергейтського скандалу. Слід

зазначити, що за типологію свого політичного стилю В.Брандт та Г.Шмідт були різними особистостями. В.Брандт «чутливий харизматичний інтелектуал», натомість Г.Шмідт «політичний прагматик» [21, с.135].

Отже, період канцлерства Віллі Брандта 1969-1974 рр. позначився рішучим курсом на нормалізацію відносин із соціалістичними країнами, що сприяло започаткуванню кінця розколу Європи. Послідовно проводились глибокі соціальні реформи, які проте суттєво ускладнювались перипетіями світової економічної кризи, стимульованої енергетичною кризою. У 1973 р. після нафтової кризи В.Брандт завів мову про те, що традиційне протистояння часів «холодної війни», яке відбувалось переважно по геополітичній осі Захід — Схід, зміщується на протистояння між розвинутими країнами та країнами, які розвиваються, тобто по вісі «Північ — Південь» [26, с.259]. Проте він не погоджувався з думкою, що так званий «золотий мільярд» людства лише експлуатує бідний Південь. Водночас В.Брандт наполягав на посиленні впливу ЄЕС в процесі надання міжнародної гуманітарної допомоги. Зокрема, він закликав Соціалістичний Інтернаціонал підтримати розширення сфери дії ЄЕС на міжнародній арені [25, с.489]. Зокрема, це стосувалось відносин з країнами так званого «третього світу», які потребували широкої допомоги своєму розвитку, адже вступ Великої Британії до ЄЕС збільшив кількість «заморських територій», які отримували асоційований статус у співробітництві з ЄЕС. Врешті 28 лютого 1975 р. в Ломе була підписана Конвенція про співробітництво ЄЕС з 46 країнами, які розвивались. Однією із найбільших турбот В.Брандта під час його головування в Соціалістичному Інтернаціоналі стала пропаганда ідеї створення більш справедливих механізмів перерозподілу світового додаткового прибутку [25, с.391].

1 серпня 1975 р. було підписано Гельсінський заключний акт. На думку Г.Кіссінджера цей документ «на попередніх етапах робив поміркованою радянську поведінку в Європі, а потім прискорив розвал радянської імперії» [3, с.692]. На думку В.Брандта, гельсінський процес став символом успішності реалізації нової східної політики, який позитивно посприяв поліпшенню загальної атмосфери в Європі [14, с.315]. Перебуваючи в статусі відставного німецького політика, проте активного функціонера міжнародного соціал-демократичного руху, В.Брандт продовжував уважно слідкувати за перипетіями розвитку процесу європейської інтеграції.

Зокрема, Віллі Брандт погоджувався з основними положення доповіді 1975 р., яку з приводу майбутнього європейської політичної інтеграції зробив нідерландський прем'єр-міністр Л.Тіндемандс [26, с.367]. На його думку, європейська інтеграція лишатиметься незавершеною, доки не буде погоджено та впроваджено суттєве доповнення до економічної інтеграції у вигляді інтеграції політичної.

У 1976 р. Віллі Брандт очолив Соціалістичний Інтернаціонал та керував цією впливовою міжнародною структурою до самої своєї смерті в 1992 р. Крім того, у грудні 1977 р. В.Брандт очолив комісію Північ-Південь, яка займалась проблемами сталого міжнародного розвитку.

Одночасно у червні 1979 р. на перших прямих виборах до Європейського парламенту В.Брандт став європейським депутатом і виконував ці функції до літа 1983 р. Правда, він пропонував спочатку «розширити повноваження цих зборів, а лише потім визначати їхній склад загальним голосуванням» [2, с.349].

Широкого розголосу 1979 р. набула доповідь Брандта щодо тенденцій глобального розвитку «Північ-Південь: програма виживання». В цьому документі зазначалось, що стимулювання суттєвих змін у відносинах між розвинутими країнами Півночі та бідного Півдня є нагальною проблемою. У зазначеній доповіді критикувались величезні військові витрати, пророблялись питання, пов'язані з міжнародним розподілом енергетичних ресурсів та формування справедливого режиму торгівлі, особливо увага приділялась інтересам країн, що розвиваються, але належать до так званого «Третього світу» (першим світом відповідно до цієї класифікації визнаються капіталістичні, а другим світом тогочасні соціалістичні країни). Вже після об'єднання Німеччини ці проблеми опинились у центрі уваги проблематики глобалізації, якою продовжив займатись Гельмут Шмідт.

«Восени 1982 р. після відставки Гельмута Шмідта з посади бундесканцлера, — як згадував В.Брандт, — той деякий час вважав, що все могло скластись по-іншому, якби він одночасно був лідером СДПН [2, с.344]. Проте в період 1974-1982 рр., коли німецьких соціал-демократів продовжував очолювати В.Брандт, він особисто не конкурував зі Г.Шмідтом з приводу контролю за важелями державної влади. Він більше переймався проблемами продовження в нових політичних умовах курсу нової східної політики.

Зокрема, в роки канцлерства Г.Коля інтенсивним став діалог між СДПН та СЄПН з актуальних питань європейської безпеки [5, с.44]. Це було тим більш важливо, що за результатами виборів другого складу Європейського парламенту 11 червня 1984 р. МЗС СРСР висловив протест з огляду на те, що участь мешканців Західного Берліну в цих виборах розглядалась як брутальне порушення угоди про статус Західного Берліну від 3 вересня 1971 р. [1, с.280]. Натомість вплив Брандта на збереження контактних зв'язків із керівниками НДР та СРСР сприяло недопущенню зсування ситуації до поглиблення небезпечної конфронтації між Сходом та Заходом.

Лідер НДР Е.Хонеккер впродовж 1985-1986 рр. мав низку переговорів із чільними керівниками західнонімецьких соціал-демократів В.Брандтом, Г.Шмідтом, О.Лафонтеном.

В свою чергу В.Брандт в 1985 р. ініціював пропозицію про створення в Центральній Європі зони вільної від хімічної зброї. В 1986 р. за ініціативи Соціалістичного Інтернаціоналу були запропоновані «Принципи створення без'ядерного коридору в Центральній Європі». В 1987 р. В.Брандт ініціював прийняття меморандуму «Суперечка ідеологій і спільна безпека». В 1988 р. він запропонував країнам учасникам Наради з безпеки та співробітництва в Європі прийняти пропозицію про створення в Центральній Європі зони довіри та безпеки [11, с.143]. Але такі контакти з опозиційними силами ФРН, звичайно, не могли докорінно змінити конфронтаційний курс, обраний керівництвом правоцентристської коаліції [18, с.413].

Після виборів до німецького бундестагу 1987 р. В.Брандт згадував у своїх мемуарах, що він «відчув, як довіра до нього в соціал-демократичному середовищі зменшується». Тому 23 березня 1987 р. він повідомив правління СДПН про намір піти у відставку з посади голови німецьких соціал-демократів [2, с.374-375]. Формальні проводи В.Брандта відбулися на боннському з'їзді СДПН у червні 1987 р., але він залишився почесним головою партії. Це стало свідченням оцінки значення його діяльності на чолі партії, адже саме в період розгортання його політичної біографії СДПН з вузько класової партії дійсно перетворилась на народну партію. У берлінській програмі СДПН, яка була прийнята 20 грудня 1989 р. під ідейним впливом В.Брандта згадувалось, що соціал-демократи пропонували створити Сполучені Штати Європи ще в Гейдельберзькій програмі 1925 р. [25, с.299].

Впродовж 1989 р. В.Брандт став символом радикальних змін на Сході Німеччини. Його моральний авторитет став стимулом до критики курсу Соціалістичної єдиної партії Німеччини.

Після падіння Берлінського муру 9 листопада 1989 р., що стало особисто для В.Брандта емоційно насиченою подією, адже він доклав багато зусиль для координації допомоги по відновленню місцевих організацій соціал-демократичної партії на Сході Німеччини. Врешті 27 вересня 1990 р. об'єднались у одній партії вперше з 1932 р. соціал-демократи Сходу та Заходу Німеччини [8, с.88].

3 жовтня 1990 р. Віллі Брандт був почесним гостем на урочистій церемонії, яка була присвячена об'єднанню Німеччини. У зазначеному контексті актуальним було питання реалізації Європейської соціальної хартії у нових федеральних землях. Зокрема, В.Брандт наголошував, що збереження національної специфіки у вигляді соціального ринкового господарства ФРН не повинно надавати додаткових переваг конкурентам ФРН на спільному європейському ринку [25, с.302]. Водночас він досить критично ставився до ідеї європейської інтеграції двох швидкостей, адже це могло закріпити існування багатой Західної Європи, та бідної Східної Європи.

Врешті діяльність В.Брандта сприяла поетапному подоланню розколу Європи. Впродовж складного перехідного періоду розвитку Європейського Економічного Співтовариства шістьох країн членів до ЄЕС дев'ятьох країн членів В.Брандт забезпечив німецько-французьке лідерство в процесі досягнення реальних успіхів європейської інтеграції. Однак він не встиг докласти зусиль для підведення під цей процес опори у вигляді політичної інтеграції.

В.Брандт привітав рішення 20 червня 1991 р. німецького бундестагу щодо перенесення столиці з Бонна до Берліну. Саме Берлінська республіка, на його думку, мала стати серцем об'єднаної Європи. Адже «спільний європейський дім встоїть, якщо зможе забезпечити як внутрішній, так і зовнішній мир» [2, с.9]. Водночас В.Брандт підкреслював, що європейська інтеграція в історичній перспективі не повинна нівелювати мозаїчність соціокультурної різноманітності народів Європи. На його думку, «майбутня об'єднана Європи не має бути викрашена в один колір» [2, с.514]. Це побажання, на нашу думку, можна вважати політичним заповітом батька нової східноєвропейської політики всім наступним поколінням європейських політичних лідерів, адже Історія не знає останнього слова. Помер Віллі Брандт від раку легенів 8 жовтня 1992 року о 16 годині 35 хвилин. Проте цінність його спадку, який лишився в історії європейської інтеграції внаслідок діяльності В.Брандта, зростатиме і впродовж ХХІ століття.

-
1. Барановський В.Г. Европейское сообщество в системе международных отношений. — М., 1986.
  2. Брандт Вилли. Воспоминания. — М., 1991.
  3. Киссинджер Г. Дипломатия. — М. — 1997.
  4. Копійка В., Шинкаренко Т. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. — К. — 2001.
  5. СДПГ: концепция совместной безопасности. Под ред. Т.И. Дудниковой. — М. — 1989.
  6. Шарль де Голль. Мемуары надежды. — М. — 2000.
  7. Amerongen Otto Wolf. Der Weg nach Osten. Vierzig Jahre Brückenbau für die deutsche Wirtschaft. — München. — 1992.
  8. Annalena Staudte-Lauber. SPD. Stichwort. — München. — 1993.
  9. Andreas Vogtmeier. Egon Bahr und die deutsche Frage. Zur Entwicklung der Sozialdemokratischen Ost-und Deutschlandpolitik vom Kriegsende bis zur Vereinigung. — Bonn. — 1996.
  10. Benno Zündorf. Die Ostverträge. Die Verträge von Moskau, Warschau, Prag, das Berlin-Abkommen und die Verträge mit der DDR. — München. — 1979.

11. Brigitte Seebacher. Willy Brandt. — München. — 2004.
12. Peter Bender. Die Neue Ostpolitik und Ihre Folgen. Von Mauerbau bis zur Vereinigung. — München. — 1996.
13. Willy Brandt. Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975. — Hamburg. — 1976.
14. Willy Brandt. Die Entschpanung unzerstörbar machen. Band 9. Der Berliner Ausgabe im Auftrag des Bundeskanzler Willy Brandt Stiftung. — Bonn. — 2003.
15. Egon Bahr. Sicherheit für und vor Deutschland. Vom Wandel durch Annäherung zur europäischen Sicherheitsgemeinschaft. — München. — 1991.
16. Egon Bahr. Zu meiner Zeit. — München. — 1996.
17. Herman Weber. DDR. Grundriss der Geschichte 1945-1990. — Hannover. — 1991.
18. Karl Rudolf Korte. Deutschlandspolitik in Helmut Kohl Kanzlerschaft. Regierungsstil und Entscheidungen. 1982-1989. // Geschichte der deutschen Einheit in vier Bänden. — Band 1. — Berlin. — 1998.
19. Klaus Hildebrand. Von Erhard zur Großen Koalition 1963-1969. — Stuttgart. — 1984.
20. Klaus Schönhoven. Wendejahre. Die Sozialdemokratie in der Zeit der Großen Koalition. 1966-1969. — Bonn. — 2004.
21. Kurt Sontheimer. So war Deutschland nie. Anmerkungen zur politischen Kultur der Bundesrepublik. — München. — 1999.
22. Matthias Küntzel. Bonn und die Bombe. Deutsche Atomwaffenpolitik von Adenauer bis Brandt. — Frankfurt-am-Maine. — 1992.
23. Susanne Miller. Die SPD vor und nach Godesberg. — Bonn. — 1974.
24. Peter Bender. Neue Ostpolitik. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag. — München. — 1986.
25. Peter Merseburger. Willy Brandt 1913-1992. Visioner und Realist. — Stuttgart. — 2002.
26. Willy Brandt. Begegnungen und Einsichten. Die Jahre 1960-1975. — Hamburg. — 1976.
27. George McGhee. At the Creation of Germany. From Adenauer to Brandt. An Ambassadors Account. — New Haven. — 1990.